

YANNOULATOS Anastasios: *Facing the World. Orthodox Christian Essays on Global Concerns*, transl. P. Gottfried, Geneva 2003 – 208 s. ISBN2-8254-1386-0.

Arcybiskup Anastasios, autor niniejszej publikacji, jest biskupem Tirany, Durrës i całej Albanii. Ponadto jest emerytowanym profesorem historii religii Uniwersytetu w Atenach, gdzie przez 20 lat wykładał i w pewnym okresie pełnił także funkcję dziekana Wydziału Teologicznego. Opublikował 8 książek i ponad 150 artykułów, z których większość została przetłumaczona na wiele różnych języków. Jako biskup Tirany i całej Albanii przyczynił się do odbudowania Kościoła w tym kraju po 24 letnim prześladowaniu i systematycznej ateizacji. Szczególne uznanie, jakim cieszy się Arcybiskup Anastasios nie tylko w świecie prawosławnym, wiąże się z jego wysiłkiem obudzenia na nowo misyjnej świadomości we współczesnym Kościele prawosławnym. Nie boi się on stawiać odważnych pytań w obliczu współczesności. Problemów, które niesie ze sobą współczesność, nie postrzega on jako zagrożenia dla Kościoła, lecz jako wyzwanie, któremu należy

stawić czoła. Świadectwem takiego przekonania Autora jest także ostatnia publikacja, której tytuł można wprost przetłumaczyć: „wobec świata”

Zebrane w książce opracowania, stanowiące jej siedem rozdziałów, pierwotnie, to znaczy począwszy od 1974 r. były przygotowywane na różne konferencje naukowe, a następnie drukowane w różnych czasopismach naukowych lub publikacjach zbiorowych. Dla jasności edytorzy niniejszej publikacji przy każdym z artykułów podali odnośnik do przypisu, wyjaśniającego jego genezę i miejsce wcześniejszej publikacji.

Autor publikacji stwierdza we Wstępie (s. 11-13), że jego osobiste studia na tradycjami religijnymi, a także bezpośrednia znajomość różnych kultur na wszystkich kontynentach umocniły jego przekonanie, iż ekumeniczna wizja prawosławia jest najlepszą odpowiedzią na współczesne wyzwania, jakie stawia przed ludzkością proces szeroko pojętej globalizacji. Teologia i tradycja prawosławna pojmują bowiem całą stworzoną rzeczywistość w kontekście globalnym i uniwersalnym, w wymiarze stworzenia i odkupienia całego kosmosu. Uniwersalna wizja jest podstawowym komponentem prawosławia. Rozwijaniu tej zasadniczej tezy Autor poświęca siedem esejów.

Zagadnienie rozumienia globalnej wspólnoty i wyzwanie, jakie stawia ona wobec religii jest tematem pierwszego rozdziału książki (*Toward a Global Community. Resources and Responsibilities*, s. 15-48). Autor pojmuje zjawisko kształtowania się globalnej społeczności jako proces historyczny, który podlega jeszcze ciągłemu rozwojowi. Jego przebieg jest niezależny od naszych pragnień, a jego źródła nie mają charakteru religijnego. Mimo to, Autor jest przekonany, że religia nie może zajmować stanowiska obojętnego wobec tego procesu. Stąd rodzi się pytanie o odpowiedzialność religii w kształtowaniu historii świata. Szczególne znaczenie odgrywa tu chrześcijańska wizja, która proponuje transformację globalnej społeczności we wspólnotę miłości. To, co może zaofiarować chrześcijaństwo, jest jakościowo odmienne od wyłącznie świeckich rozwiązań. Pragnie bowiem zastąpić współegzystencję wyizolowanych jednostek wspólnotą (*koinonia*) miłości.

Drugi rozdział (*Orthodoxy and Human Rights. On the Universal Declaration of Human Rights and the Greek Orthodox Tradition*, s. 49-78) podejmuje zagadnienie praw człowieka w kontekście religijnym, zwłaszcza prawosławia. Autor zauważa, że kwestia praw człowieka dotyczy zasadniczo bardziej podstawowego zagadnienia, którym jest odpowiedź na pytanie, kim jest człowiek? To pytanie zaś zajmuje centralne miejsce we wszystkich systemach religijnych, szczególnie w myśli chrześcijańskiej. W rozdziale tym Arcybiskup Anastasios rozwija tezę, że świadomość religijna i wiara odgrywają decydującą rolę zarówno w kształtowaniu wizji praw człowieka, jak również w kształtowaniu ludzkiej woli dla ich respektowania. W tym kontekście dowartościowuje on wkład teologii i Kościoła prawosławnego w urzeczywistnianie przestrzeganie praw człowieka, a także właściwe ich pojmowanie. Wizja ludzkich praw wynika tu przede wszystkim z teologicznej wizji człowieka i ludzkiej wspólnoty,

będącej odbiciem komunii trynitarniej. Autor podkreśla, że prawosławie kieruje się szczególnym respektem wobec ludzkiej wolności, co predysponuje je i zarazem obliguje do współdziałania w ramach różnych platform, także religijnych, na rzecz przestrzegania i obrony praw człowieka.

W trzecim rozdziale (*Culture and Gospel. Some Theological Observations Based on Orthodox Tradition and Experience*, s. 79-101) Autor proponuje czytelnikowi teologiczne spojrzenie na relację pomiędzy kulturą i Ewangelią. Wychodzi on od stwierdzenia, że obie rzeczywistości wzajemnie na siebie wpływają. Ewangelia podlega bowiem procesowi inkarnacji do warunków kultury, z drugiej strony dokonuje jej przemiany i nadaje nowego ontologicznego znaczenia. Kultura jest zmiennym i przemijającym elementem rzeczywistości ludzkiej. Duchowa „stałość” Ewangelii nadaje jej nowego dynamizmu i wymiaru transcendentalnego. Dzięki temu pozostają wobec siebie w twórczym napięciu. Napięcie to odgrywa znaczącą rolę w sferze eklezjologii prawosławnej. Zróznicowanie i indywidualność Kościołów lokalnych, uwarunkowane określonym charakterem kultury, nie stanowi przeszkody dla jedności serc i umysłów wiernych tych różnych społeczności. Akceptacja kulturowego zróznicowania i poczucie głębokiej wspólnoty oraz jedności, których mistyczne centrum stanowi święta liturgia, jest – zdaniem Autora – cechą charakterystyczną chrześcijaństwa prawosławnego.

Chrześcijańskie, w tym zwłaszcza prawosławne doświadczenie dialogu z islamem, dochodzi do głosu w czwartym rozdziale (*Dialogue with Islam. From an Orthodox Point of View*, s. 103-126). Islam jest religią, która geograficznie lokuje się blisko obszarów zamieszkałych przez wyznawców prawosławia. W historii dochodziło do militarnych konfliktów pomiędzy nimi, ale także zgodnej, kilkuwiekowej koegzystencji. Autor wskazuje w tej części na różne fazy relacji chrześcijaństwa z islamem, począwszy od starożytności aż do współczesności, eksponując zwłaszcza sytuację Kościoła prawosławnego. Wskazując na liczne przykłady wspaniałej duchowej wymiany pomiędzy obu religiami, nie przemilcza jednak współcześnie trudnej sytuacji wielu Kościołów prawosławnych, znajdujących się pod dominacją islamskiej większości, a zwłaszcza islamskiego prawa. Jednak nawet negatywne i bolesne doświadczenia nie powstrzymują zwierzchnika Kościoła prawosławnego w Albanii przed otwartym spojrzeniem na wzajemne relacje chrześcijańsko-islamskie. Czyni to przede wszystkim w perspektywie Bożej miłości i żywej obecności Ducha Świętego w świecie, które zobowiązują do otwartej postawy wobec drugich.

Jakby przedłużeniem wcześniejszego rozdziału jest kolejny (*A Theological Approach to Understanding Other Religions*, s. 127-153), w którym przedmiotem refleksji Autora są wyzwania dialogu międzyreligijnego w obliczu zacieśniania się więzów gospodarczych i kulturalnych współczesnego świata. Dynamizacja procesu globalizacji przynagla do intensyfikacji religijnej świadomości. Jak pisze Arcybiskup Anastasios, nie można zapominać, że dwie trzecie ludzkości nie podziela wiary w Chrystusa, co przy wspomnianych zewnętrznych warunkowaniach i skutkach globalizacji oznacza, iż konfrontacja z inną formą

świadomości religijnej dla wielu chrześcijan staje się sprawą codziennej egzystencji. Autor przedstawia zatem sposób rozumienia i postrzegania innych religii z chrześcijańskiego punktu widzenia, odrzucając m.in. wiele potocznych, nieprawdziwych i krzywdzących opinii, a nawet przesądów o innych religiach w środowiskach chrześcijańskich. Przedstawiając stanowisko prawosławnej teologii wobec tego zagadnienia odwołuje się do danych skrypturystycznych i patrystycznych, gdzie dominuje trynitarna wizja Boga jako Ojca wszystkich ludzi, Chrystusa, który jako wcielony Syn Boży zamieszkał wśród ludzi i Parakleta, który wypełnia całą przestrzeń ludzkiego życia. To teologiczne dziedzictwo zobowiązuje chrześcijan do dialogu z ludźmi innych religii w duchu szczerości, respektowania ludzkiej wolności, miłości i dostrzegania duchowych wartości w ramach innych doświadczeń religijnych.

W przedostatnim rozdziale (*The Dynamic of Universal and Continuous Change. The Testimony of the Three Hierarchs on „Change for the Better”*, s. 155-177) przedmiotem rozważań Arcybiskupa Tirany jest wkład trzech wielkich „ekumenicznych nauczycieli” Bazylego Wielkiego, Grzegorza Teologa i Jana Chryzostoma w rozwój chrześcijańskiej, w tym zwłaszcza prawosławnej, duchowości otwartej na świat i przyjaznej światu. Autor pisze w tym kontekście o prawosławnym ideale, który polega na postrzeganiu rzeczywistości świata w wizji całościowej, holistycznej. Wspomniani wielcy nauczyciele chrześcijaństwa w oparciu o Biblię ukazywali, że wszystko ma odniesienie do Chrystusa. Stąd zabiegali, aby wszystkie ludzkie sprawy doznały przeobrażenia w tym duchu. Byli świadkami życia jako procesu „zmiany ku lepszemu” lub „dobrej transformacji” (*change for the better*), zarówno w wymiarze zewnętrznym, jak i wewnętrznym. Zdaniem Anastasiosa, ta wizja życia, zaszczerpiona przez „Trzech Hierarchów”, ujawnia dynamiczne pojmowanie ludzkich zdolności przez myśl chrześcijańską i przewyższa jakąkolwiek inną. Dzięki temu chrześcijański wkład w kształtowanie ludzkiej rzeczywistości życia winien polegać m.in. na wzywaniu do radykalnej przemiany i transformacji niedojrzałych relacji i struktur. Nie może to być tylko przemiana czysto zewnętrzna, lecz dotykająca natury całej ludzkiej egzystencji, a nawet całego stworzenia. Istotą tej przemiany jest bowiem uczestnictwo w wydarzeniu zmartwychwstania. Aktualność świadectwa i życia „Trzech Hierarchów” skłania Autora do konkluzji, że światło zmartwychwstania przenika umysł, zmysły i świadomość prawosławną.

Zwieńczeniem całości rozważań zawartych w niniejszej publikacji jest jej ostatni rozdział (*Globalization and Religious Experience*, s. 179-199). Autor jeszcze raz uwypukla otwarty stosunek prawosławia wobec procesu globalizacji. Przede wszystkim jest jednak świadom złożoności tego procesu, na który składa się wiele różnych czynników, oraz głębokich zmian, jakie za sobą pociąga zarówno w sferze gospodarczej, politycznej, społecznej, jak i religijnej oraz „umysłowo-duchowej”. W fakcie tym dostrzega ogromne wyzwanie i zobowiązanie dla prawosławia jako takiego i poszczególnych Kościołów. Przy czym nie ma tu na uwadze jakiegoś „eksperymentalnego” wkładu w kontekście szczegółowych

problemów, jakie się pojawiają w globalnej rzeczywistości, lecz podejmowanie profetycznej i krytycznej roli w duchu Ewangelii i w mocy Ducha Św. Zadanie prawosławia Arcybiskup Anastasios dostrzega bowiem nie we wspieraniu lub przeciwdziałaniu procesowi globalizacji, ale w budowaniu światowej wspólnoty miłości poprzez głoszenie Królestwa Bożego. Globalna perspektywa miłości jest bowiem istotą prawosławia. I jest zarazem ideałem, o który warto zabiegać i walczyć – stwierdza Autor.

W kończącym całość zakończeniu (*Instead of an Epilogue*, s. 201-204), Autor formułuje coś na kształt duchowego testamentu, wyznania lub apelu, w którym kreśli główne zręby prawosławnej samoświadomości i tożsamości w perspektywie wyzwań współczesności. Nie wszystkie elementy tej prawosławnej „legitymacji” stanowią utrwaloną rzeczywistość w obrębie prawosławia. Niektóre z nich mają charakter życzenia lub wezwania, które Autor wyraża pod adresem swych sióstr i braci prawosławnych, aby wykorzystać duchowy potencjał tkwiący w tej wielkiej tradycji wschodniego chrześcijaństwa.

Publikacja zawiera także indeks osób, zagadnień i pojęć.

Książka autorstwa Arcybiskupa Anastasiosa uderza szerokością teologicznego spojrzenia oraz odwagą myślenia i nadziei. Biskup Tirany ujawnia cały duchowy i myślowy potencjał prawosławia. Jest to prawosławie „świeże”, otwarte, dynamiczne; prawosławie, które odważnie staje wobec wyzwań współczesności, które nie ucieka od świata, ale pragnie aktywnie włączyć się w rozwiązywanie jego problemów i przeniknąć go ewangelicznym dynamizmem. Autor odkrywa prawosławie, które nie cofa się przed jakimkolwiek dialogiem, także z islamem i innymi religiami. Ta otwartość wyrasta ze świadomości bogactwa wielowiekowej, sprawdzonej tradycji i ogromnego duchowego potencjału.

Lektura przedstawianej tu publikacji rodzi jednak zasadnicze pytanie: czy to, o czym pisze Autor, nie jest bardziej jego osobistym przekonaniem i życzeniem, aniżeli rzeczywistością? W zderzeniu z codziennością, w której słyszymy o oskarżeniach o prozelityzm, walkach o kościoły, braku dialogu, rywalizacji o wiernych ta wizja prawosławia, jaka się wyłania z niniejszej publikacji wydaje się nieraz mało realistyczna. Być może zamiarem Autora było bardziej ukazanie wyznawcom prawosławia rzeczywistego potencjału ich duchowej i religijnej tradycji, który należy po prostu wyzwolić? Jeśli tak, to ten apel nie może pozostać bez echa.

Dla nieprawosławnego czytelnika niektóre wypowiedzi Arcybiskupa wydają się dość kontrowersyjne w swym ekskluzywnym, „wyłączającym” albo „zaborczym” charakterze. Dotyczy to kilka razy powtarzanych w różnych odmianach stwierdzeń, że prawosławie jest najlepszą odpowiedzią na wyłaniające się globalne wyzwania. Trudno zgodzić się z tymi stwierdzeniami, którym wydają się nieraz zaprzeczać fakty, przynajmniej w sferze zewnętrznej. Prawosławie w sensie instytucjonalnym bardzo często nie stanowi wystarczającej siły by móc zaradzić rodzącym się problemom, jak na przykład przestrzeganiu praw człowieka. Okazuje się, że czym innym jest ogromny, wielowiekowy, duchowy

potencjał, a czym innym jego wyzwolenie dla dobra dzisiejszych pokoleń. Oczywiście, należy też uwzględnić zewnętrzne przeszkody, które towarzyszyły lub towarzyszą prawosławiu i prawosławnym Kościołom. Niemniej jednak mniejsza doza ekskluzywnych wypowiedzi sprawiłaby, że niektóre stwierdzenia miałyby bardziej wiarygodny charakter.

Potencjalnego czytelnika można zapewnić, że lektura książki Arcybiskupa Anastasiosa przyniesie wiele intelektualnego i duchowego pożytku. Jest to bowiem przejmujące świadectwo uczonego, biskupa i zarazem duchowego mistrza, o nieskończonym bogactwie duchowej tradycji prawosławia, a zatem i chrześcijaństwa w ogóle, którego wielkość ciągle należy odkrywać i w konkretnych warunkach życia aktualizować.

Rajmund Porada (Opole)